

4ο Μάθημα: Εξισωτισμός – Σοσιαλισμός: Ο Ρουσσώ, η ισότητα και η πολιτική αρετή

Δευτέρα, 31 Μαρτίου 2025

1. Από τον Χομπς στον Ρουσσώ: Μετατόπιση του πολιτικού ερωτήματος

- Χομπς: Ορθολογική, μη θεολογική θεμελίωση της πολιτικής εξουσίας στην ανάγκη της αποτροπής του πολέμου όλων εναντίον όλων· το κοινωνικό συμβόλαιο ως παραχώρηση της ατομικής ελευθερίας στον κυρίαρχο για την εξασφάλιση της ασφάλειας.
- Ρουσσώ: Η εξουσία δεν νομιμοποιείται απλώς από την ανάγκη για τάξη, αλλά πρέπει να αποκαθιστά την ηθική και την πολιτική ισότητα. Το πρόβλημα δεν είναι πλέον η απουσία ασφάλειας, αλλά η αδικία των κοινωνικών θεσμών.

2. Ο Ρουσσώ ως ηθικός, πολιτικός και ανθρωπολογικός στοχαστής

- *Λόγος περί της καταγωγής και των θεμελίων της ανισότητας ανάμεσα στους ανθρώπους* (Discours sur l'origine de l'inégalité, 1755): Ο άνθρωπος στη φυσική του κατάσταση είναι αυτάρκης, καλόκαρδος, και διέπεται από τη συμπάθεια προς τους συνανθρώπους του (pitié).
- Ο πολιτισμός και ιδίως ο θεσμός της ιδιοκτησίας διαφθείρει την αγαθή φύση του ανθρώπου: «Ο πρώτος που περιέφραξε ένα κομμάτι γης και είπε 'αυτό είναι δικό μου', κι έπεισε άλλους να τον πιστέψουν, υπήρξε ο αληθινός ιδρυτής της πολιτικής κοινωνίας».
- Η ιδιοκτησία, ο ανταγωνισμός και η κοινωνική σύγκριση οδηγούν σε εκφυλισμό και ανισότητα: «Ο άνθρωπος γεννιέται ελεύθερος, κι όμως παντού είναι αλυσοδεμένος» (*Το Κοινωνικό Συμβόλαιο*, βιβλίο Ι).
- Η ηθική δεν θεμελιώνεται σε εξωτερικούς νόμους αλλά στην αυθεντικότητα και τη φυσική συμπάθεια.
- Η πολιτική κοινότητα οφείλει να είναι χώρος ηθικής αναγέννησης και όχι απλώς μηχανισμός καταστολής.

3. Το Κοινωνικό Συμβόλαιο (1762) και η Γενική Βούληση

- Η ελευθερία δεν χάνεται με την είσοδο στο κοινωνικό σώμα - αντίθετα, θεμελιώνεται ξανά σε συλλογική βάση
- Γενική βούληση (volonté générale): έκφραση του συλλογικού καλού, όχι άθροισμα ατομικών συμφερόντων ή πλειοψηφική βούληση. Εκφράζει αυτό που θα ήθελαν όλοι οι πολίτες αν ήταν απαλλαγμένοι

από ιδιοτελή συμφέροντα, και είναι ενιαία και αδιαίρετη: δεν μπορεί να εκπροσωπηθεί από κόμματα, φατρίες ή ιδεολογίες.

- Θετική ελευθερία: συμμετοχή στη διαμόρφωση των νόμων· η ελευθερία ως αυτοκυβέρνηση.
- Το κράτος δεν διασφαλίζει μόνο δικαιώματα, αλλά καλλιεργεί την πολιτική αρετή. *Ο λαός πρέπει να εξαναγκαστεί να είναι ελεύθερος.*
- Κίνδυνος: όταν η γενική βούληση ταυτίζεται με το κράτος ή το έθνος, ανοίγει ο δρόμος για καταναγκασμό και βία στο όνομα της ενότητας.

4. Η έννοια της ισότητας

Η ισότητα στον Ρουσσώ δεν είναι απλώς οικονομική, αλλά προϋπόθεση για τη δημοκρατική ελευθερία και την ηθική αυτονομία του πολίτη. Ο Ρουσσώ ως θεμελιωτής του εξισωτισμού.

Εννοιολογικές διακρίσεις :

- Ισότητα ευκαιριών: ίδιες αφετηρίες, ίδιες δυνατότητες επιτυχίας· κριτική του Ρουσσώ – δεν επαρκεί για την άρση των πραγματικών ανισοτήτων.
- Ισότητα αποτελεσμάτων: αναδιανομή για αποφυγή συστηματικού αποκλεισμού. Όμως, κατηγορείται ότι υπονομεύει την ατομική ευθύνη και την έννοια της προσπάθειας.
- Ισότητα αναγκών/ικανοτήτων: εξωτερική υποστήριξη ανάλογα με τις ανάγκες του κάθε ατόμου (Marx, Sen, Nussbaum): Πραγματική ισότητα σημαίνει να μπορεί κάθε άνθρωπος να πραγματώνει ουσιαστικά τη ζωή που επιθυμεί, όχι απλώς να έχει τα ίδια τυπικά δικαιώματα.

5. Από τον Ρουσσώ στον Σοσιαλισμό και στη Γαλλική Επανάσταση

- Ο Ρουσσώ ως πνευματικός πρόγονος σοσιαλιστικών ρευμάτων (Marx, Saint-Simon, Owen), ιδίως ως προς την κριτική προς την ανισότητα και την αναζήτηση της κοινωνικής δικαιοσύνης.
- Γαλλική Επανάσταση: η γενική βούληση και η ισότητα ως βασικές αρχές του επαναστατικού λόγου.
- Μεταλλάξεις της σκέψης του Ρουσσώ: από την ηθική έννοια της ενότητας στη βίαιη πραγμάτωσή της (Ιακωβινισμός, Ροβεσπιέρος).

6. Ιακωβινισμός και πολιτική καθοδήγηση

- Ιακωβίνοι και Τρομοκρατία (1793-4): επίκληση της γενικής βούλησης ως νομιμοποίηση της επαναστατικής τρομοκρατίας.
- Η εξουσία της Επιτροπής Κοινής Σωτηρίας και ο ρόλος του Ροβεσπιέρου ως «φύλακα της επαναστατικής αρετής»: «Η αρετή χωρίς τρόπο είναι αδύναμη · ο τρόμος χωρίς αρετή είναι καταστροφικός.» – Η ηθικοποίηση της βίας ως αναγκαίο μέσο για τη σωτηρία του λαού.
- Κίνδυνος υποκατάστασης του λαού από την επαναστατική πρωτοπορία στο όνομά του.

7. Ερωτήματα προς συζήτηση

- Ποια μορφή ισότητας ανταποκρίνεται καλύτερα στη σύγχρονη συνθήκη;
- Πώς αποφεύγουμε τη διολίσθηση της έννοιας της «γενικής βούλησης» σε εργαλείο καταστολής;
- Πόση καθοδήγηση είναι αποδεκτή από το κράτος για τη διατήρηση της ενότητας;
- Μπορεί να υπάρξει πολιτική αρετή χωρίς αυταρχισμό;
- Υπάρχουν σύγχρονα παραδείγματα «ιακωβινικής» ρητορικής ή πρακτικής;

Προτάσεις για περαιτέρω μελέτη:

Jean-Jacques Rousseau, Το Κοινωνικό Συμβόλαιο (1762), κυρίως Βιβλίο II.

Jean-Jacques Rousseau, Λόγος περί της καταγωγής και των θεμελίων της ανισότητας μεταξύ των ανθρώπων (1755).

Hannah Arendt, Για την Επανάσταση (On Revolution, 1963).

G.W.F. Hegel, Η Φιλοσοφία του Δικαίου (Grundlinien der Philosophie des Rechts, 1820).

Karl Marx και Friedrich Engels, Το Κομμουνιστικό Μανιφέστο (Manifest der Kommunistischen Partei, 1848).